

Erref. kodea: LAF-209-093

Izenburua: Jean Hiriart-Urrutiren (1859-
1915) inguruko ikerketa

Jean Hivert. Verudy

Zona Republik

Zeruak Errepublikan

5.4 • Requiem: errepublikaritzeg

1878an hiltzen da Pio IX eta Leon XIII-arekin haro berri bat hasten da Elizan. Biharamoncan, 1879an, jabetzen da bere buruz Errepublika. Urte berean dator Parisera Montzioberrira, Mgr Czacki, eta eskuidar gidariekin mintzatzen da berehalaz; baina, espero ez zutena gogoretzeko: Frantziar badela Errepublika bat alegia. Eta politikoa antikerrikalekin harremanetan hasiko da, harreman ofizialestatik kanpora ere. Badirudi diplomazi berri bat jaio dela Erroman.

1880-1886etan laikogintzaren eraso gogor dator, baina Aita Saindua isilik dago. Katoliko amorekartzak ez dute sobera ulertzen sistema berri hau, Pio IX-erenean eskolatunak bait dira gehienak. Leon XIII-ak maitteago du isilpean lan egin eta eztabaidak isilik gozatu, katolikoak elkartuz eta gobernuarekiko harremanak leunduz. 1883an biltzen da Chambord-eko kontee, 1884ko urtarrilean Veillot, eta 1884-eko otsailen argitaratzen du Leon XIII-ak bere Mobilissima Gallorum Gens. Aita Sainduk erlijio-politikaren eztabaidan argiileen-uneak azpimarkatu nahi ditu. Elizaren eskubideak defenda daitezela eskatzen du, baina defentsa hau ez dadila bestelako politika gogoekin nahas. Monarkialdeak ulertu zioten noski, baina ez zitzaion jarraitu bakezko jakabide honetan. Gotzaineriak ez zion lagundu eta kazetari katolikoek ere ez (172). Egia esan, lehenen laikogintza-aldia beren errazagoa zen agian Erroman burua hotz eta argi edukitzea, Frantziako hestualdien barnean baino. (173)

Hala ere, Frantziak baditu Errepublika barnean katolikoek politika-gidari izan daitezkeenak. 1885-ean Albert de Mun-ek Alderdi katoliko bat sortu nahi du, geroz eta biziago datozen sozial eskakizunak serbi ditzan (174). Partidu Katoliko-aren ideia honek garrantzitsuak dira, asmoe onar ez zezakeen asko bait zen. Monarkiko zaharrek, beren alderdia aitortzen zuten partidu katoliko bezalaz; ez zituzten galdu nahi erlijio-etzabaidak ingura zitzakeen indarrak. Katoliko kontserbakorrek, berriz, ez zuten deus maite Mun-en programa soziala. Frantziar Partidu Katolikoa ez zen posible gertatu hemen gobernamendurera berarena, errejimenera alegia, bait zen eztabaidakizun. Burepako beste zenbait erresumatan (Beljika) Austria, Alemania, etab.) ez zen honelakorik, baina Frantziako katolikoak zatikatu egia zebiltzen errejimenera haurian Partidu bakarrean elkar zitezten. Leon XIII-ak nahiego izan zuen, eskuidarren alderdikerritan Elizaren etorkizuna murgildu baino lehen (hau zon izan ere amestutako Partiduren berehalako arriskua), Mun-en ideia baztertu (175). Aita Sainduk ez zuen nahi izan katolikoak, katoliko bezala politika-elkarre bakarrean, biltzitezunik.

1889-eko bozaldiak datoz eta, Aita Sainduren eskabidez, Levisgerie Kardinalak eskutitza bat zuzentzen die katolikoel, agintariei zor zaien monekotasuna gogoratuz. Erromak ez ditu katolikoak ohi den politika bide zaharretan ikusi nahi. Alditxo batean, Rouvier eta Tirard-en ministroaldietan (176), antikerikalismoa ahartzua izango da, boulangisme delakoa tartean egokitu zelako. Rouvier-en gobernuak eskuidarrak behar ditu Boulanger eta oraindik honak berarekin dituen ezker radikalak, Errepublika itas handitara eramanez

dezaten, Rouvier-ek eskuidar alde bat, umean-uneke lagunkide bezala hartzen du Errepublikak salbetu nahiez. Baina eskudinak erlijio-politika samurreagoa eskatzen duenez, gobernuak amorremango du, eta berdin Thiers-ekin katolikoak boulangisme-tik apartatu nahirik, 1886-1890-eta-ko erlijio-politika boulangisme-aren unealdien arabera egiten da. Urteotan ez da legeria berririk sortuko, erlijio-politikaren gorabehera guziz legeen aplikapenetndago.

Berandu batetan, Boulangier klerikal bihurtuko da eta Fourm-eko hitzaldi sonatuan hala esango zuen:

Errepublikak arbutatu egin behar du oraingo honen ondare, herentzia, jakobinoa, eta erresumari erlijiozko bakegintza bat ekarri behar dio, sinismendu guzientzat eta iritzi denentzako begiramen osarekin (177).

Bazirudien, menturazko laisterbideetan menturatsok zekazkien arriskuak nahiko argi erakutsi zizkiela errepublikazaleei eta katolikoei boulangisme-ak. Beharbada 1889-az gero ez zen amerik degarailkoena akordio bila ekiteko. 1889-ko bozketak eskudinaren eta ezkerrearen azkenburukoak hondatu egiten ditu (178); "egokierazaleak" goraka dator berriaz ere. Alta Saldua ere ari da bere aldeetik lanean: errepublikazale-edo diten batzu izendatu ditu apezpikturako eta hasi da bere iritzia argiago ematen:

(Alta Sainduak) ... uste du erlijio-fedea edozein pertidutan aurki daitekoela, eta hauetako bakoitzean izan behar duela errespetatua.

Idela hauek bultzatzeko aski litzake alderdi ondru bat, konfesionala izan gabe. Honetarako 1890-an egingo da, ontsagu bezala, lehenen dela; dei egitekoarena Leon XIII-ak belones baten eskutan utziko du, Mgr Levigerie-gan (179). 1890-ko azaroaren 12a da eta Frantziako Itsasarmadako zenbait ofizial baskari batean ongietortria eman behar dio Kardinalak, Harmedako Itsas-gizon honetatik asko monarkiazaleak dira, baina Algorjelko Artza-pepikuak ez du galduko egokiera, Frantzian katolikoek komeni zaiena (Alta Sainduaren borondate isila) jakin dezaten. Baskalondoen, ohitura denez, baskalagur bat zor zale baskal-la-gunei; Levigerie-k, apropos, ez dio agurraren berririk eman -ohiturazko erantsuna presta dezan noski- melkide iznago den Duperré amiralarri. Kardinalak badaki ez dela aukera hau kale egiteko eta agurra oso-osorik irakurri egiten du: Elizak ez du eskatzen uko egiterik, dio berak,

au souvenir des glories du passé. Mais lorsque la volonté d'un peuple s'est nettement affirmée, que la forme d'un gouvernement n'a rien en soi de contraire, comme le proclamait dernièrement Léon XIII, aux principes qui seuls peuvent faire vivre les nations chrétiennes et civilisées, lorsqu'il faut, pour arracher son pays aux abîmes qui le menacent, l'adhésion sans arrière-pensée à cette forme de gouvernement, le moment vient de déléguer l'épave faite; et, pour mettre un terme à nos divisions, de sacrifier tout ce que la conscience et l'honneur permettent, ordonnent à chacun de nous de sacrifier pour le salut de la patrie... En parlant ainsi, je suis certain de n'être pas dévoué par aucune voix autorisée... Ce serait folie d'espérer soutenir les colonnes d'un édifice, sans entretenir dans l'édifice lui-même (180).

Argi hitzegin zuen Kardinalak, baita Duperré amiralak -bonapartista bera- ederki uler-

tu ere. Trundituta eta isilik gelditu zen, Kardinalak berak agur-erantzuma eskatu zion arte. Je bols à Son Eminence le cardinal et au clergé d'Algérie, erantzun zion laburki. Harriandu-
ra bera izan zuen Frantzia beste askok. Berehalakoan Joan zitzaizkion Aita Sainduari
katolikko batzua: Pion politikko errepublikara-zalea alde batetik; Freppel erregetiarra
(eskudatzen 45 deputatuek izenpetutako dokumentu batekin) Levigierle-ren kontra. Izan ere
katoliko monarkiazaleentzat kontzientzi problema bat zen errepublikaratzeko dela (181).

Kontzientzi problema horrek ematen digu katolikoei hain sakabanaturik erantzutearen
espjikalbide bat. Politika-bide jakina -betidanik ibilla zuten bidearen kontrako- ezarri-
ko ote zitzaizen monarkiazale katolikoei? Nolabait ere -onartzen zituzten teologariek zio-
tenez- Aita Sainduk izpiritu balioren serbitzuan politika erabakiren bat ezar zezakeen;
baina noiz eta nola ? 1890-eko egoeran eta Frantziako erazoen hoinbestetaraino hel ote
zitekeen Leon XIII-er? 1870-1880-ko hamarrekoan Elizak Belgikan eta Alemanian jasan zituen
jipolaldiek ez zitoten holakorik kontseilatzen noski. Teologariek gehiegi babesten ez ba-
zituzten ere, eraman berri zen erresuma hortetako historia - nahiko eskarmentagarria zenez-
beren alde alpatzen zuten monarkiazale katolikoei.

1890-etik eta 1892-ko delaren ondoren Leon XIII-ak bidegurutze zorabigarri batean
jartzzen zituen. Aita Sainduk berak ere ulertzen hori:

Bel, nirk konmittitzen dut orain artean politika alderdien borroketan sarturik ibilli
diren gizonek Aita Sainduk eskatu diena bete ahal ez izatea; holakoak, ordea, erro-
tira datuzela (182).

Leon XIII-ak Perum Novarum Enziklika 1891-n ematen du argitarara. Argitalpen honek
ondoren, irakilean langileen errueri bat antolatzen da Erromara. Hogei mila langile bil-
tzen dira Hiri Sainduan hain zuten 1870-ean Erroma erori zeneko urteburrena betetzearan lan-
gileak handik direla. Erromesetako bi gaztek Vive le Pape bat idasten dute Vittorio Imma-
nuelen hilobi ondoko koadernoan. Hau jakitean, erromesen kontrako kalebirek hasten dira;
Frantziako Anbraxda-otrea harrikatua da, erromesen trenak ere bai. Frantziako langileriak
gauaz utzi behar izan zuen Erroma.

Une honetan Frantzia badu Fallières Kultur ministroak istripu bat ere: Mgr Trégaro
apezpikareri hauri bat sortu da eta gotzainen eta gobernuaren arteko eztabaida gogor-
tzen ari dela, ministroak dei bat egiten die apezpikuei, Erromarako bidaietan partetik
har ez dezaten, Frantziako agintariak ilusi den bezalako ustekabekoren batean aurki ez
datuzen. Bedirudi ministroak, gotzainak egiten dituela Erromakoaren errudun. Eskutitzak
ez du diplomazia gehiegirik, baina gutiago du oraindik AIX-eko artxapezpikuarera. Badaude
noski apezpikuen arte horrelako itxuragabeko liskarrak pizterik nahi ez dutenak (183);
baina gehienak ez dira hain bakezale eta 59 Mgr Goutho-Soulard jaunariaren alde agertzen
dira. AIX-eko artxapezpikua tribunalek eramaten dut;obernuak ministroari esan dizkio-
nengatik, eta Parisetako trenbidearen lizean jendeak multzoan hurreratzeko kaizkio tzalo
eta oihuka. Hauria gaitzak handiagotu bainik ez du egiten "persegituaren" itzala. Po-

sible izango ote da, gero, giro honetan katolikoak Errepublikaratzear?

Pariseko Richard Kardinala mintzatu zen Errepublikaratzearren arazoa argitu nahirik-
edo (184), baina ez zen aski, izan ere Elger-eko bazkalagunak sortu zituen dudamundak dese-
gitea komeni zen, katolikoek betasuna dirregiteko. Frantziako gotzaineriak bezadukan ekim-
en urruri bat bernean; baina legez, guziak izenpetutako idazki bat zabal ez zezaketenez,
Kardinalen (Lavignie aparte) esku utzi zen eginkizuna; Erroaren bako-minak gehiegikeria-
rik egin ez zezan, haren berri eman gabe argitaratu zen dokumentua, 1892-urtarrila-21ean.
Errepublikaren erlijio politikaren judizio bat zen hura, baina konstituzioaren onartzea
eskatzen zuen, résolument sur le terrain constitutionnel ekiteko galdetzen zen. Ezaritze-
naizko argibidea zen hura. Kardinalak, artikulatu organikoek kontra, elkarturik hartu dute
parte politikan, eta Ferrata Montziok beretu behar izan zuen Gobernu.

Batbatean Aita Sainduak berak hitzegingo du: 1892-otsaila-17an Ernest Judet Kazetariak
jasoko ditu Leon XIII-aren gogoaren berriak. 18an utzi bhariko du Freyinet-ek, Gobernuaren
lehendariak. Egun horretan abiarazten da Palllement-aren tresneria.

Nere aburuz -dio Aita Sainduak-, hirigizon denek elkartu behar dute guzian lege-
pean. Segurki bakoitzak bere banean duen maitegotasuna gorde dezake; baina ekim-
tzaren eginaheletan, ez da Frantziak berak sortu duen gobernamendua besterik.
Besteak bezin bidezkoa da Errepublikaren gobernu-era... (185)

Aita Sainduak otsailaren 16-an izenpetua zuen Au milieu des sollicitudes Enziklika,
hilarren 20an argitaratuko da Paris-en. Bera da Aita Sainduak zuzenean egiten duen dela.
Leon XIII-ak gizarte-beharrak aipatzen ditu gobernamendu berrien jaiotzaren esplikabide
bezala. Denboraren harian gobernu-erak aldatu egin litezke, funtsean era guzietan oinarriak
jainkoagandak baldin badatozkide ere. Baina zorokeria izanen litzake gizarte-beharrak eta
finkatuak diren alaketak ez haintzat hartzea. Hala ere, edozein sistimak legeria zuzen-
tasungabeko bat sor dezakete. Honelakotan, sistimaren barmetik ekin behar zaio alaketari.
Baliteke -esaten du Leon XIII-ak- gobernamendu bat jatorrik bidezkoa ez izatea (hain zaila
da izan ere hori!), baina, gerora, aurrekoa desegin denean eta berria finkatu, guziarik
onak onar dadila eskatzen digu (186). Legeak dira aldatu beharrekoak, ez besterik Eliza-
ren eskubideek benetan sor zaien itzala izan dezaten.

Aita Sainduak darabilkien politika-filosofian, Frantziarako hipotesia ematen da on-
tzat, tesis baztertuaz. Praktikan, demokrazia liberala onartu egiten da. Ilus datokenez,
jokabide hauek ez dira monarkismoenak, ez eta Pio IX-ati hogeitahamar urtetan jarraitu
zitzaizkion katoliko amorekaitzema ere. Errepublikaratzearak, Palllement delakoak, bi bai-
dintza bizkareratzten dizkio katolikoek ekintza politikari: alderdi monarkizalea utziaz,
Errepublikak-gobernamendua onartzea, eta Aita Sainduaren isilpeko eskabidea katolikoak
errepublikazale moderatuekin elkar zitezten.

5.43. Oihartzun eta erantzunak

Bai, Aita Sainduaren asmoa oso ederra izatea bazitekeenez; baina norik egiztatu behar

zuen egintzetan? Gotzaineriaren artean ez zuten denek berdin erantzun, asko arrazoi ekonomikoak lotuta bait zeduzkan, Hainitzek bere burua galduta aurkitu zuen eta isildu egin ziren; zenbait neurritasun guziarekin gomentatu zuen; Billard, de Cabrières eta Avignongo bot gotzainek alderantzizira irakurri zuten Errepublikan; hogei batetik gogoz jaso eta zabaldu zuen deia (Mgr Perraud-ek esate baterako). Kristau herriak berak eta onglileek indar egin ez balute, argiago mintzatuko ziren noski apezplanak, izan ere, gehienak familia pobreetakoak zirenez, 1892-ko gotzainak ez bait ziren aspaldi batetakoak bezain monarkiazale.

Apalzeria xumean kasik denek onartu egiten dute Aita Sainduren gogoa. Ez dira guziak ados, baina Erromatik datorrien abotsa Aita Saindurarena da eta ez, horregatik, eztabaidagarri. Ez dute behar bada sobera konprentutuko, batez ere apaiz zaharrek; baina eskatzen zaien menpekotasunez hartzen badakite. Katoliko sekularren artean bakoitzak du bere historia, norberaren igaraldiari datzekola. Errepublikarazaleen gidariak Etienne Lamy, Jacques, Pion eta Albert de Mun izanen dira.

1893-ko bozaldian izango du oihartzunik zabalena Erromatik egin delak. Errepublika-tzearen haiziak denak kezkatzen ditu, errepublikazale moderatu eta radikalak, monarkiazaleak eta eskulindarrak oro. Rempollak Erromatik moderatuen alderako zerbait idaroki badu ere, bada oraindik nahantza eta susmorik franko guziengan, ez bait dakl inork Ralliés direlakoak norantz joko dute. Errepublikazaleek (ralliés) ez dute bozemaileen konfiantzarik berenganatu; moderatuak dira irabazle 317 deputatuekin (radikalak 122) eta sozialistak 12tatik 48-teraino doaz. Errepublikazaleek 35 bakarrak ukanen dituzte. Bozketak garaipenik ekarri ez arren, ralliés haiek politika-giroa aldatu zuten 1893-ean; hori uka ezina da. Herrez gero, libre-pentsatzaile izan beharrik ez zegoen errepublikazale izateko. Orainxe hasi da Ralliement hura fruituak ematen, Elizan eta kanpotik errepublikazaletasun bat sortuz eta katolikoengan ekinza sozialaren kezka biztuz.

Izpiritu berrit bat jalozen ari da, baina 1893-an bertan agertuko dira frogabideak; bate, elizen administrazio-arrazarena, honetarako 1892-an lege bat eman bait zen eta aplikapenak zerbait oztopo aurkitu. Zarata eta garrantzia handiegoe izan zuen taxe d'abonement delakoa ment deltuak. Tasa honekin Kongregazioeek zerga berezi bat ordaindu behar diote Estaduari, izan ere, erlijioeok beren ondasunak herentzia bidez urten ez zituztenez, bidezko bait zen ondasun heredituak zuten gisara zergaren bat ezartzea. Baina taxe d'abonement delakoa arina zen nonbait, eta droit d'accroissement bat sortu zen. Hau, berriz, zenbait teknikorren iritziiz, astunegia zen. Legea afrogetua da eta orduan dator ekaitza; men egin behar ahel zalof beti bezala erlijioen artean badira "gogorrak" eta amorremaliek, baina bitaldeok oraingoan gotzainerian bertan daduzkagu. Apezpikuek eta erlijioen nagusiek aburru desberdinak dituzte, eta Aita Saindua isilik dago; baina Frantziako iritzi publikoa sumindu egiten da Legaren kontrako erlijioen erasoak ikusten, geroz eta gogorrago ari bait dira hauek. Herriak ez ditu ikusi pobree, eta diru kontu hauek, zihurki, ez dira erlijioaren lagungarri gertatuko. Estabaldak badu esplikabide bat; zerga berritaren atxeki-arekin Ralliement-aren izpiritua ito nahi dute eskulindarrek.

Baina katolikoen Errepublikaratzearen kontra direnak ez daude eskuindarren artean bakarrik. Zer pentsatu zuen ezkerrek Aita Sainduaren dela entzutean? Radikalismoak ez du deus sinistenezailiés baten leialtasunaz; ez da fidatzen. Floquet-ek, Errepublikka Errepublikatik bota nahi dutela esaten du (187). Berriki Errepublikaratuak kintakolumnista hutsak ziren radikalentzat. Hala ere, boulangisme-ak eta penamistek (188) erakutsi zioten Errepublikari oinerrri zabalagoen behar gorria, Frantziako parte on bat oraindik Errepublikka errejimeneri sorbaldak emanda bizi bait zen. Sozialismoa goraka zetorren (gogora 1893-ko bozketako gurelpena), eta " arriskua ezkerretik datorrenean, eskuinean bilatzen dira le-guntzak". Lehu-lehuan zegoen Dapuy-k, ministro kontseiluko lehendakariak, Errepublikaratu berriei esana:

Nahi dut, jakinai, Errepublikka sostenga dezaten; defendatuko luketen galdetzen diel bakarrik ... Zabal dezagun Errepublikka, frantses denak bertara sar daitezen

5.44. Euskal Herria

Euskal Herrian oihartzun handia izan zuen Aita Sainduaren deial. Eskualduna-k badu zenbait urte lanean; Louis Etcheverry deputatuak eta haren gidariak zeharo ontzat eman zuen Leon XIII-aren gogoa (189).

Hiriart-Urrutyk ere oro bat egiten du, eta hala dio Levigerie-ren eta Aita Sainduaren asmoa laburtuz:

... utz ditzagun elgarren arteko maldurak, eta jar gaiten oro Errepublikari, nahi badugu Frantzia erlijioareen etsaien eskutatik atera, eta gizon zuhurragoen eskutetan ezarri (190).

Eta kazetariak gehiago esango du: Guk gure aldetik aspaldixkoan urrats hori egina dugu. Ez gire bakarrik. Baina oro, orok behar ginduke hortara erori...

Berba gertatzen da Lugyká Kerkán 1893-ko bozketan. Baiona I-an ez da borrokarik, Lafont mirikak (ezkerriarra) ez du lehiakideriki; baina Baiona II-ko eta Maulako boz-eskualdeetan guri-guri agertuko da eztabaida. Deputatugaiak hark ditugu: Baiona II-erako Diharassarry apeza eta Saint-Martin Harriague hazpender zapataria; Maulerako Berdoly eta Etcheverry (191).

Eskuindarra zen Saint-Martin, baina 1893an ez zuten noski sobera maite eskuinmaturkoek, Hiriart-Urrutyk ere adiararnten digunez. 1893-an eskuinaren izena Diharassarry zen Baiona II-ean eta ez gerora hain xuri izango zen Saint-Martin gorria. Eta Maulen zery Hor bai pilota-partidu bulartsua: Etcheverry eta Berdoly aurrez aurrel. Berdoly (gizon Galdu higuinagari baten izena) da eskuindarren etsaia Maulako eskualdean.

Aita Saindue Aita Saindu, Euskal Herrian eta Pirinio Atlantiko osoetan erregetiari eta bonapartistak dira nagusi eta Leon XIII-aren boikotatzaila. Itzal handia dute apaize-riagan ere (192); horregatik Baionako errepublikazaleek ezingo dira tsildu euskal ralliés haiek inguruan zekazkiten etsaiek gogoretuz:

Errepublikaratu berriok partidu zaharretako gizonak ditugu, eta Elizak zuzentzen ditu, etzo bezala gaur, gudaketara. Agizteriarren politika aldatu egin da, baina apaiz-agintarismoak lehengo lepotik du burua (193).

Eskuintzuraren hizkeraren berri jakiteko ez letorke gaitik hemen Diharassarryren Apezen dretxoac eta eginbideac eletrizionetan liburua (1890). Eta Saint-Martin ere katolikoa zen eta moderatua, baina beharbada -nor dakil- errepublikazaleegia. Maulakoan ere bada zer esanik. Hemen xuxenean eskuhartu behariko du Eskualdunak Le Réveil basque-ren aurka. Apaizek eta fontzionariook ere ukamen dute bozaldian zereginik, denak bait dira oraingo horrozkari. Badirudi, azken umean egin zuen deliari esker irabazi zuela Berdolyk bozketaz.

Berek -Aita Sainduak-, guziek Errepublikaren iburrinpean bildi behar dutela esan die katolikeoi, eta berek gaitzetsi egiten ditu eginduko baztertzen dituztenak; gaitzespen honek Rcheverry deputatu xuria osorik arrapetzten du eta oro bat Aita Sainduaren aginduen kontra hura sostengatzen dutenak ere (194).

Baiona II-ak Saint-Martin hautatu zuen 5.342 boz emanaz eta Diharassarry-ren 3.788 bozen kontra. Maulen Berdolyk 61670-ekin irabazi zuen bozketaz, Rcheverryk 6.062 zituen bitartean. Bidaruneko kantonamendu kaskoinek eraman zuen Saint-Martin garaipenera, eta Atarratzek erebaki zuen Maulako boz-eskualdean.

5.45. Eta Errepublikaratzaz zer?

Leon XIII-aren deliak kontraesan bat zuen barnean: politika liberal baten alde deli ultramontanoea egiten zen. Izan ere, ultramontano betek bakarririk har zezakeen haintzakotzat Aita Sainduak politika ekintza jakin baterako egiten zuen eskabidea.

Zein arrakasta ukan zuen Raillement harek? Errepublikazale gehienak ez ziren katolikoen atxikimenduz fidatu, eta askok zapuztu egin zuen. Bourgeois radikalak (1895-96etan lehen ministro) errepublikazaletasun zaharra nahi zuen berriz ere, eta Bourgeois-ek zuzendu zuen lehenen gobernu radikal hutsa eta bera zen radikalismoaren orduko dotrinaria (195). Clemenceau-k errepublikazaleei esaten zienez, katolikeok eta Errepublikak ez zuten sekula gauza bera nahiko; eta hauk, berriz, eskainitako atxikimendua ez ziela Errepublikak onartu eta, kezku ziren.

Katolikoen Errepublikaratzaz bultzatu zuen Aita Sainduak ez zuen bere ekintzaren fruitu onik ikusiko. Leon XIII-ahilitzean ekaitze gainean zen eta ilunaldiak hamarreko oso batean iraungo zuen gutienik. Bazirudien, dena alfer lana izan zela; baina etorriko zen noski argialdia ere, eta katolikeok, zegokien lekua onduntze (1914-eko gerratean eta ondoren) izango zuten. Ez zen alferrikako ereintza gertatu inolaz ere; baina haraino iritsi aurretik, Dreyfus-en hauzia tartekatik zen eta XIX mendeko antikerikalismoak gailurra jo behar zuen lehenik.

Sean Hinnart-Urruty kalasjearu baratetik

Zoubait xehetasun haren biaz

1/7

bertzalde bidea asho argitasunez.

2

1859-ko urtean, urtarilaren 30-ean, Hazparnen,
Hazketa - Joanosedemaenean, Patin Hirant- Uruly,
Joanosedemaeneko berehask eta Aauria-Mari Aethéguy
Lanesoroarrak, urtan zituzten bi seme belan. Biharorru-
nean berean batai-arazi zituzten. Bali Jean eman
zuten izena, bertzean: Dominique. Gratien Adéma, "Zaldubi"
famatu, orduan Hazparnen bihasi baitzen, haren zituen
bataiatu: Jean Hirant- Uruly, aitaren amata, izan zuten
aitakari, eta Dominica Aethéguy, amaren ama, amakari.

Murto haren aintzinean bertze bat bazen
Joanosedemaenean sartua: Joseph. Haren ondutik, bertze
lau jin ziren: Martin, Demartin, Beliri eta Yanguerre.

Zaretaintzatik izi ziren Joanosedemaenean,
Laborantzak zerbait potirekin.

Laborantzako gustu handia zuen gure Jean-ek. Baina
bazen bertze arretik: Jainkoaren deia entzunik, apez
egiteari emana zuen erretik gogoa. Itxeratuak ez ziren
batere haritu. Bazen jadanik etxe hartatik apez
bat jalgia: Uztaritzen bi urte bitartean egon ondoren
(1850-1852), Ur Modon zera erretik (1852-1873). Hark
ere ez zuen gibel-arazi bere xedetan. Jean ez baitarazten
motako. Lehen apezak izanen, ez zen azkena ere behar.
haren arrietatik biek, Yorepek eta Martinetik, izanen
dituzte semeak apez.

Lehenik Hazparnen, fraiden eskolan ibiti zen, han
Frere Innocentius (Michel Elissamburu) ezagutu
baitzuen.

1872-ko urtarraren 10-ean Lanesoroko Seminario

3

Hirian sartu zen laugarrenean, irteerik uteria beti goiti
ari izan zen: 1873-ean ukan zituen sari bat eta bostz aipamen;
1874-ean, sari bat eta sei aipamen; 1875-ean, bostz sari eta lau
aipamen; 1876-ean, zazpi sari eta bi aipamen; 1877-ean, orotan
tehen jati zen.

Estola-emailek artean heritar bat bazen, Haztearra hura
ere: Dihane jaun apezga. Hurrek politiki sustatzen bide zuen
joanesederraren seme bitaina.

Larresorolik landa, gure apezgaia Baionako Seminario
handirat joan zen: kan ezaguta zuen Abbadie jaun apezga.
Ez zitzaion laneko harria den gutiena ezitu.

Bere eskolan arteak ez zuen kaatik ahanzten bere herria
eta segur gugotik heldu zen bakanza. eguzen iragarterak.
Lanean ere aritzen zen, artaren eta anaien laguntzetan.

Zonbait auzo orhoit dira oraino ikusirik behin anai
gazteago batekin iraulden ari, hura itots-emaile, anai
berjaren gibelatik: behiak ez gibelatuaren goshua johan,
eta bi hitz erran aintzinekuari; ba, barnan jaunari gaitzitu
baitzitzaien: ahulua, aberak eta beria landaren erdian
utzirik, lasterka abiatzen da etxera buruz; bertzea ondutik,
lasterka hura ere, lue-ukaldika! Ez dakigu nolai ahulatu
zen istorioa...

Hasteko, ez ziren sekulakotz samurku: artean
zonbait kusha-balka balintazituen ere, beti ahort egon
zen haurde guzietan.

1881-ean, oraino apezgai zelarik, Larresoroko
Seminariotatik igendatua izan zen estola-emaile. Zazpi-
garrenetik hasi zen, estutier zituelarik Desire Stehervy,
Firmin Sauret, Pierre Bidegain, Fr. Carlos, Paul Mothe,
Albert Eidler, eta Jean Pissar.

Urtaren buruan, 1882. an, Ducekier Baionako jaun
apezpikuak apezte zuen.

4

- Azpeitu - eta ere aintzineko toki berean egon zen .
- 1882 - 1883 : mutiko handiak eman zituztaten zaintzerat .
- 1883 - 1884 : laugarrena izan zuen bere gain ;
- 1884 - 1889 : laugarrena eta alemana ;
- 1889 - 1890 : hirugarrena eta alemana ;
- 1890 - 1901 : bigarrena eta alemana ;
- 1901 - 1907 : lehena eta alemana .

Azpeititik erraitetiko , ez dakigu batere nola itxasi zuen alemana . Laneroron itxasle zelarik , mintzairae arrotz gisa espanyola hartu zuen eta ez zitzaion dotuku , hari ostean sari ederrik bildu baitzuen . Sarcinenalet alemanaren erakastea utzi zuelarik , Abbadie jaun buruzagiak galde egin zitoken Hiriant - Urutye gazteari haren ordain eman zadin , gustara gosta .

Zer nahi den , erakaste ona omen zen Hiriant - Urutye, laheta, ernea , eta mutikoak ez ziren harenen enoatzen . Saint - Pierre zenaren arabera , eskolan hazi - baki nehun ez zagoen hiltz xuxen edo erria - modu berri baten ondorik , haren xanoak burmutzi batez salatzen baitzuen azkenean hausitu zuela .

Ateraldi bitxiak ere aise heldu zitzaizkion . Egun batez eskolier - lan batean ele alfer zer nahi auzkiturik , eman zion okar gisa erdi - latinezko jupamendu hau : " sonitus atque voces pretereaque ... tunc ! " Bertze behin , erasian ari zitzaion mutiko handi bati , baizik . eta fôte frantses - hitzari etziola bere agentu - kategoria eman . Mutikoak bere kopria eskuan hurbiltzen zaió , beheraxko balintada ere , kategoria ezarri duela . Eta orduan erakasteak eskuaraz ahapelta : " Baitan , haurra , nun itxasi duzu grabata itxapean ezartzen ? "

berazki
1876 - ena ik
1877 - an

Irakurtzeko jeinu berezi bat bazakitan eta haurrak loriatuak
bazaguzkion entzuten, haren ahobik plama eder batetik edo
hondarira politiki batetik dirudia berri bat hartzen baitzuen.
Bossuet, La Bruyere, Sainte-Beuve, Louis Veuillot zituen
maiteak, bainan kezka bertze asto eta asto idazlari
yugoko zituen.

Hain irakurle ona izanez, ez da harritsu behar kontrolari
gazten apurkatzeko laket baitzizkion: asto urte, bere
goin hartu zuen lan hori, bereziki ihante-egunetako.
Apez-lagunek erraiten ohi zioten denbora galtzea
zela eta alferretan akitzen zuela bere burua sail
hortan. Harek ezetz, osagarriak ez zuela kaltetarik,
eta gazte-lakon hobeki egiten zuela berak, keiekin
alegeraki jositakuz.

Lanesoroako irakurlearen arbasoak auzotik ziren eta ez
zitzaien biktoria guti uratu, 1906-eko abenduaren 14-ean,
polizak besotik garxatagin bat bezala hartu zuelarik
eta Semanariotik kanpo harzatu, Errepublikaren eta
libertatearen izenean. Irakasle eta irakurle, denak
mendu zituzten gobernuko gizonak. Ez da harritsu
behar Hiriat-Uruti-k hain saminko arpatu baitin
gertakari hori eta bertze kolokak.

Basileo-ariak Maule-Agerria deitu etxerat
bildu ziren beren irakasleekin, han lanean aritzen,
bertze aterte bat atxeman arte.

Benediktanoak Espainiarat iragan baitziren
Frantziako gobernariek hasaturik, beren momentua
hutsa zen Belok-en. Harek joan ziren Lanesoroako
apez eta gazteak, 1907-ko otsailean, ordezgun
orokundeak.

Hiriari-Uruti Mauletik etorri ziren bere
baxilegoarekin ~~eta~~ Belok-erak eta han egon
hasi urte buruaino.

Abenduaren 10-ean hit izan zen grialen Adema
(Zaldutzy), Baionako eliza-nausian Halonje zena.
Haren ordain izendatua izan zen Hiriart-Urrutzy,
ilabete beraren 25-ean.

Baionan aurkitu zuen beriz Jean Barbier,
bi urte lehenago Carreruzoko Seminarioetik bitasi
joana zena. Justin Mirande jaun ajeza ere
han zen; biziki berea zuen kura, berak tipikit
moldatua, eta 1912-ean Hazparnen enetor sartu
zelarik, lortatua zagon Hiriart-Urrutzy. Enetor
berria hasi zelarik gaztearen moldatzen,
harendatko "patronage" baton egiten, biziki
atregin hartu zuen. ~~Mirande-k~~ Mirande-k
"Horitz-Barne" nahi zuen deitu leku kura,
bainan bertzeasi ez zitzaien izon huri onka.
Horiaz igoni ere omen zion Hazparnetiko
enetorari zortzi grametako letra bat.

Bere Baionako denboran beti lanean ari
zen. Haldu zen haatik artelan Hazparnerak
ere, bere etxondorat. Ala etxen, ala auzoetan,
badu zontarik lan tipik egirik, zontarik
arbola fruitudun landaturik, xartaturik, artaturik.

1914-eko gerla piztu zenean gure halonjea
ez zen guti penatu. Urhoit giza, nota
uztaritzen predikatu zuen gobernuarentzat
urhea galdatzen zelarik, nigarra begian.
Nigarrak nigartei, ez zen alfer egon nahi:
ahal bezala ateratzen zuen bere eskualdan
kazeta, gerlari berriketariak bitatuz eta
sustatuz.

7

Belok. en Lohriagne jaun apezag soldado
juanik, ez baitzen aleman-erakusle asti,
~~bederatzi~~^{zortzi} ilabetez aste oroz juan-ekorri
egin zuen Baionatik Ahurizak erakaspen
honen emaitheko.

1915. ean beriz haserat zuan: jin
zitzaitun urriaren azken astean, estola
bat egin zaitun... eta ez ginen gehiago
ihusi behar.

Hazilaren hastean hasik bet. betan garzitu
zen. Bere azken letra ilota bati igorri
zian: garzeho bi ornetan ari zaiola
izhincatzen, lozik ezin eginez, burua
bizchi pizu, bizchi garzchi duela, ez dakiela
norat ari den...

Handik laster, hazilaren 4. ean hil zen
Meza eta gaineratikoa Baionan eman
zitezhen, eta gero Hazparren ehortzi zuten,
betidanik hainbertze maitakua zuten herrian.

Uviart, Urcuti, Jean

Kazeta egile eta eskualzalea

[bertsio - 1]

6/10 ments du bukeare

Hazeta egile
eta eskualzale

gurezat Hiriat. Uruty eta Eskualduna elgarretarik ezin bereziak dira.

~~1886~~ ¹⁸⁸⁶ ~~ean~~ ^{ean} Louis Elhovey Donazarreko deputatu ^{zuzen} xede eder bat hartu zuen. Boz-urtean ateratzen baitzen ~~frantses~~ ^{frantses} ~~estruara~~ ^{estruara} ^{noiz behinguz} ~~gazeta~~ ^{gazeta} bat, erabaki zuen aldizkari hori behar zuela aste oro ateratu ~~estruara~~ ^{estruara}.

Berak aintzinateko gogo zuen dirua. Egileak zituen eskas, bereziki estuara ontsa zahitenak.

70 zuen bada Larresoko Semanariotak, eta han hiru kausitu, haurretarik: Arnaud Abbadi jaun hatorje, etxe hartako buruzagi pitarna; Blaise Adema; eta Jean Hiriat-Uruty hemen aipu dugun ajeza.

1887-ko martxoaren 15-ean sortu zen Eskualduna astelehen gisa.

Hiriat-Uruty ezarri zuten (idazle-buru) Haren inguruan Parthide ezagutuenak ziren hastapen hartan: Belsaguy, Donibane-Garaziko enetor-nausia; Ithury apes gramatikazalea; Charles Harispe bipita; Berdeco istoriozale atsegingarria; d'Etchandy hobiltari eta mintzalaririkoragarria; Aphonse Dutey xolita; d'Apal ospetsua; Saint-Germain notaria, Amestuy eta Albert Gogeneche bi medikuak...

Horiek oro hamahiru urte barne itzali ~~ziren~~ eta, lortu izan ziren behar urte zituztenean ordaindu...

Bazen bertzerik. Berriz hartan izan baitzen du, pindar, oldar eta hats, ezin urte bazterretik epeldu zirela luzara, guri edo aski: Parthide-heta, irakurkizale-heta zortak urhats ez zituen ibili Hiriat-Uruty-~~h~~ ondoan urtetan.

Bertalde, etsarrik ez zagozkieon lo. Le Reveil edo La frontiere bezalako aldizkari "govielt", ez zitoten batenik Pidalan... vidan de. Pien Brousson ~~er~~ ^{er} ~~diran~~ ^{diran} ~~na~~ ^{na} ~~les~~ ^{les} ~~lehu~~ ^{lehu}, ~~Paris~~ ^{Paris}, ~~Paris~~ ^{Paris}, ~~geliu~~ ^{geliu}, ~~Cours~~ ^{Cours} ~~de~~ ^{de} ~~Loren~~ ^{Loren}

Italiar
La Reveil ~~barne~~ ^{barne} ~~adibide~~ ^{adibide}
1. Ad. 1886
Berdey guriatik
(hondatu h.)

Pothel

1889

Chubertanek

Itulismen

uzten.

Azen ontzetta, buruzagien artean mutur-saldia, ez suteslakotz denek politika-bide ber-bera gogatu.

1892. an Leon XIII Aita Sainduak galdegin zituelarik Frantziako Katolikuei Errepublikara onkar zezaten, enegetiar eta bonapartetiar eskualdun andana bat atsegabetan sartu ziren; ezin iretsi Erromatik jin zitzaizoten manua.

Leiz, Etcheverry-^{re} h gaizki hartu zuen, Hirriant. Uruty, Adema eta Albadie berehala erori baitziren Aita Sainduaren emanerat... Bertze batzuek ^{berde} ~~are~~ hoztu ziren Eskualduna-ren alderat...

1902. + Etcheverry, (Eskualduna tituluaren jabea izana galita,) baztertu zen orratsean egin gabe eta Nicolas d'Arcangues ezarri zuten buruzagi. Baina azken hau ere ~~laster~~ ^{laster} unhatu * ~~eta~~ ^{Orduan} Hirriant. Uruty jaunak erabaki zuen ~~bera~~ ^{bera} adixhiede batzuekin bere sailari jarraituko zela, astekari berri bat muntatuz (Eskualdun Ordu) Renaud d'Elissagaray buru-
Etcheverry eskualde tituluaren jabe selditu zenez, azken ~~hau~~ ^{hau} ~~erori~~ ^{erori} zenez gisa hortan ikardokitzaile zaharren manupelak jaldi eta gazeta arbas berriak zen. Lau urteren buruan haatik (1904-1908) berri ere, Louis Etcheverry ~~bera~~ ^{nd. du hau} ~~bera~~ ^{manupelak} baimenarekin, bere izen-xahara hartu ~~zuen~~ ^{zuen}, baina bere izpiritua berria atxikitiz.

Hirriant. Uruty-^h handitu zuen bere astekaria, 1904. etik aintzina, eta lankide bilha egin zuen indar handi bat: Xiberotarrak sartu ziren saldean, Constantin, de Menditte, Espil, Armagnague. Hin. Bertzalde agertu ziren Michel Triant, Julien Heguy, Bidegaray, Etchepare mirikua, Harispre, Landenetche, eta geroraso Foix, Lissalde, Osobi, Saint-Pierre.

Liburu hontan ager-araziko ditugun Hirriant. Uruty-^{ren} artikuluen ongi Kongregatzaile, on da jakitea Hiruganen

Ituliquen

Erepublika - zein zagoela Frantzia, izkiriatuak izan diren 28 urtean.

Hirugarren Erepublika horrek, erlisioneari buruz, urtean dituen hiru haizada: Lehentizikoa haizada (1870-1879), erria ditake izan dela Erepublika xuri eta liberal batena. Bigarrena (1879-1899) dela dute Moi, notatuko Erepublika - rena: huren politika aher izan zaioke gain-gainetik Momentuari eta eskola geroztimuari. Hirugarren haizada, Radikalen Erepublikaren, izan da herriaren, Eliza tutuz, familia-serorak hasatuz, Frantzia Elizaren gainik bereiz izana baita lagteren paganotzen.

Ez da beraz harritu behar Hiriart - Urutzy Nalonjea Elizaren eta ariren fedetuenen dretoen alde guduaketa baita hasit bere mende guzia, eta haren arkituruetik burbera - usain zerbait baitariteke gultz gehienetan.

Ez zen berenaz epizta bitatzaile: zuhurtzi ari zen ez nahiz irakurleak ez nahasi, ez sumindu, ez ihesi igorri; baina erlisionea, ala eskulara, ala gure ohidurak, ala herriaren onna nehorik kolpatuz geroz, ai orduan nekun ez zagoen gizona: eta etsaiari nola ez zion bada chardokitzen? Trufa, laido, pikto, ausiki, zaharo - aldi ala lizo, denak on zitzaizkion; fisiki ez zitzaion sobera; eta hari baizik ezagutu ez diagun harriarenko elhasuriam bazeraman bere solasa: batean motz eta idon, bertzean luze eta guri; han bit, hemen hano; beti airus, beti bizi; galz, biper, ogxinak merke; hasane - tulta gehienon artelek ere imia eta zintua iturriaren pare puntakotik bazarizkola.

Haatik ontra irakurta nahi duenari Montseiduno bat: ez bakarrik begiz irakur, baina ahalaz gora-gura, mintzatzean bezala ahoskatuz: ikusiho duzu nola elheak lagunduko zaituen, bixtak baino miltan hobeki.

Barren aise ishiratuz eta zihuen ber arkiturak; Huru, 30 si. berak berak 1895 - elko ostararen 14. ean itelberery janari; 300

+
+ +

Fantasia potri bat ba ahal doaku Estuuldunasi era
eleka ari denean : batean hitz-eraketa , bertzean
hitzaren erredota , aditza hen edo oso-otza ezan ,
hitz batzuen lekua hemen behin, ^{antzu} gero han. ~~antzu~~

Romain

« Heriotzeaz mintzo ginelarik, azken aldian, eta gerlako hil-harriez, ez ginuen aste doluzko jauntzian hoin laster itusi behar ginuela Estuandun Maseta hau.

Bihotzmin berri bat, Monge jaun gaztearen ondolih, urthe labur baten ephean, Hirriart-Urutu buruzagiaren galtzea.

Ez dago gu bezalako bati eraita, zer zor dion Estuandun herri guziak, hontzetze urtey Maseta huren lan gehiena ereman duenari. Etxen bertzelde laudero gose, ez eta balakuz asetzen diren hetarik.

Gut baino luza goj, eta hurbilago danik ezagutu dutenek, erian dezakete zoin suhar zagon egundainotik obra huri buruz, egun on edo gaixo, bethi sailean lehen.

Gure zorra bakharririk nahi giniotxe pagatu hein bakam, gerla huntan gauden soldadoek, gutaz erakutsi duen griaaz, gure familien sustatzeko bethi gogo bihotzak alha zituelakotz, nun zer atzemanen zuen eta erranen egun dorphe huntan Estuandunen bihotzaltchagari.

« Lanean hil da, lanak hil du. » Azken oihua gerla tohira buruz egin du Maseta huntan, ez baitzuen bertzerik gogoan Estuandun herrian berri onen hedatzen baizik.

Seiari arrapostu egin nahi ziotenek algar itusi dute gerla tohian, eta bihotzean hartu hiltzera zoran buruzagi eta adierkidearen nahia.

Ahalaren araberako laguntza osua hiltzeman dute. Bertze lanen artehik, etzaiote maiz errech izanen oren pare baten beredtea, bainan egiten da gerlan gerlako gisa.

Ezagutza huri ~~gor~~ bederen zor giniola daukagu guziak.

Gaineratikoez mintzatzen ez dauku hantak bihotzak emaiten hanoien buruntaren artehik. Bizkitartean,

Hiziant. Urdaty Nalonjearen
baratzetia

(1859 - 1915)

6 or.

Editions "gure Herria"

Kazeta egile
eta eskualdeak

1

Ernan dugu zer izan den Hirunt. Urut, erahasle gisa,
hori baitzen jaun Apezpikuaren manuz haren iriz-egintidea,
Halenje izendatu arte.

Bainan gurezat Hirunt. Urut, bertzerik ere da:
ozoz gainetik guresten dugu eskualdun gisa, eskual-idazle
gisa, eskual-kazeta egile gisa. Haren izena hasik ezin
berer dezakegu Eskualduna -renetik.

Dugun hitz bat erian kazeta haren hastapenez.

1886-garen uteraino politika-gizonet bez-keta
zabiltzalarik ager-arazten zituzten goizean behingo kusto
batzu, gehienak frantsesez, bainan eskuala poxi batetik,
Eskualdun bez-emaileak erorkirago bil-ustez. Hori egiten
ohi zuten bai "gorniek", bai "xuriek", orduan erraiten zen
bezala.

Bainan "gornieri" gogoratu zitzaizoten, arletan baizik ez
argitaratu agerhari batetik ez duela funtsezko ondorioarik
gogo-tihotzetan, eta Berdoly Mauleko ~~suprefektu~~ suprefet
ohiak astekari bat jalgiz zuen 1886-eko ageruilaren lehenean,
parte eskualaz, parte frantsesez: Le Reveil basque.

Louis Etcheverry deputatu donozahartan "churiak" pentsatu
zuen bisian-bis behar zela astekari girixtino bat muntatu,
eta zontarik lagun bildurik heiekin ateratu zuen 1887-ko
martxoaren 16-ean Eskualduna deitu astekaria. Hastapenean
luzez eta zabalez orduko kazetarik bezain handia zen, bainan

v

1887-ko agostaren 15-etik hasitako gutun : lau plama
zuzkutan (46 x 29 zentimetro).

Bi urtez ahal bezala argitarazi zuten laurok batzuek,
azpitik zombait apezek laguntzen zituztela noiztenka
segurik.

Bainan 1889-an, laurok giderrak atxikinik ere,
erabaki zuten eskualdeko lana ~~er~~ bederen Carnesoko
apez erakaste batzuen gain emanen zutela. Han
hiru laurok atxeman zituzten, hautuenetarik: Arnaud
Abadie jaun katalonje, ~~Arnaud~~ Semenariko buruzagi famatua;
Blaise Adema; eta bereziki Jean Hiriat-Urruty, kome
aigu dugun apeza.

Horien batean Eskualduna-k bazuen segur bertze
idazlerik. Ezagutuenak ziren: Belsaguy, Donibane
garaziko enbeto-nausia; Itxuray apez gramatikagalea;
Charles Harispe tipila; Berdeco ixtoruzale atsogingaria;
d'Etchandy koblakari eta mintzalaria koragarrin; Alphonse
Dutey xotila; d'Azat ospetsua; Saint-Germain notaria;
Amestoy eta Albert Gogendhe bi mediku eskualdeak...

Horiek oro, zorigaitzez, hamahiru urte barne itzali
eta, lanak izan ziren behar uran zituztenean ordaindu.

Berri hartan izan baitzen su, pindar, oldar eta
kats, ezin ura, luzara, bazterrak guti edo asti epeldu
zirela.

Eskualduna-ren egiazko kudeatzailea Pochelon Donibane
-lehizunekoan zen: hurrek zituen arituak eskuratzen,
berretzen, astotan baztertzan edo gibelatzen, eta bere
nahitara ere hala edo hola ager arazten.

Hiriat-Urruty ez zen beti kontent Pochelon-ren lanaz:
astekarion erdara sobera, erretama sobera kausitzen
ohi zuen: ez zezaketen jasan aipa zezaketen zezan-lasterak,
ez eta besta-buruetako pilota-parkida handiak ere: zezan
-hiltzeta basakeria kutsa zitzaion, eta besta-buruetan

bazantian ez zirela fededunak justeten bidez bezperetarik
 baztertu behar. Bartzalde grina handia zuen lanhabe
 berri biltzeaz eta astekarriaren hedatzeaz: xubertarnez
 ez zaien zer pentsa: manexen jeltu ez nahi eta
 berez bere deus ez egiten! Horien ez zena norbaiz
 gizonaz-gizon mintzatu behar?

Arenegura horiek oro eta bertze zontarik ere Hiriart
 - Urutzy - k etraz hel-arazton ziozkan Louis Etcheverry
 Eskuaduna-ren jabeari, haren eman zitzaion behar
 ziren manualet edo egin-araz barietateak urratsak.

Ez ditugu aipatzen bozetako tira-birak, ez eta
 etsaiekilako gatastak gorriak.

Azen ontzeko, buruzagi-kideen artean mutur-salda,
 ez zutelakotz denek politika-bide ber-bera gogoko:
 1892-an Leon XIII Aita Sainduak Franzisko Mariako
 galde egin ziotelarik Errepublikan onhas zezaten, enegelian
 eta bonapartetiar eskuadun andana bat atsegabetan
 sartu ziren: ezin iretsi Errepublikan jin zitzaizkoten manua.

Abadie jaun Malonjeak eta Hiriart-Urutzy apezak
 dudu-muda batere gabe on-hatu zuten berehala
 Aita Sainduaren deia eta hainitz lagun jarraitu
 zitzaizkoten. Louis Etcheverry-k ez zuen egin zalapantarik,
 bainan ixil-ixila, bereak gorkoan, kirets-aldian zagon.
 Halere zintzoki, haidorki, aintzina ereman zuen bere
 saila bai Elizaren, bai Eskuadun laborarien alde. Orduan
 gutxi egin dute jaun horiek bezentat pendeen argizketo
 ekonomia berriaz eta familiarren esku-bidez: biltura,
 mintzaldi, artikulu, deus ez zitzaion sobera xede
 hartarik. Bizkitartean, hamar bat urteren buruan,
 astoren estergabea ikustearekin, bera baztertu zen
 bere astekaritiki eta 1902-an Nicolas d'Arcangues
 jaunak ezarri zuten Eskuaduna-ren buruzagi. Gizon
 zuzena zen seguiti, ona, bainan Malonje gutikoa.

Bi urteren buruan, unatua zen eta Nazeta ez batera
aldarte ~~in~~ hobean.

Hain luzaz hainbertze pazientzia erakutsi ondoren,
Hiriart-Uruty Mexatu: deliberatu zuen adixkide batzuekin
astekaritari emanen ziola begitarte berri bat, ~~eta~~ Penand
d'Elissagaray buru.

Louis Etcheverry Eskualduna titularen jabea baitzen,
gogoetatua zagon berriaren horiaz eta debekatu zioten
izen zaharrag baliatzea: agerikari berriari eman zezotela
titulu berri!

Eskualdun Ona deitu zuten.

Plamak handituz gero (50 x 32 zentimetro), eta
mamia ere aberastu, eskuarari eremu gehiago ematen
ziotelarik. 1904.eko urtarriletik 1905.eko urtarrilerat
saltzeak iragan ziren 1700. eta 5000. tartak. Ondoko
hiru urten buruan, aste oroz 7000 saltze izanen dituzte.
Hori zen hiri jausi ederra!

Urtan behar dugun, ~~maist~~ lehengo nausien monopolio
ateraz geroz, Hiriart-Uruty-h bere gain hartu zuela
astekaritariaren kudeatzea. Saltzale eta langile berri heta
ibili zen, atxeman baitzuen politikari handiek.

Hasteko, Xuberotarrak, aspaldiko partez, pin
zitzaizkion saldean, Constantin, de Menditte, Espil,
Armagnague-hin. Bertzalde agatu ziren manek
baliok andana bat: Michel Izart, Julien Hagny,
Bidegaray, Etcheperre mirikua, Harispe, Landevallite,
Daranatz eta hotallo.

Louis Etcheverry 1907-ko urriaren 15-ean hilik,
haren andere alargunak Eskualduna titulua estaini
zioten eskualdun Nazeta-egilei senhar zenaren ~~erak~~
orositzaipenetan, eta 1908-ean Eskualdun Ona izen
zaharra hartu zuen izpiritu berria atxikituz eta plamak
berriaz ere handituz (56-38 zentimetro).

5

Ordutik aintzina, Malonjetunik, bazuen bere astekararen
artatzeko astia, eta segur hit-aste bere sailari jarraitu
da, berribetariah emendatuz eta ekei gehiagori oharituz.

* * *

Beraz 26 urtez ari izana da Nasik aste oroz
bere astekarren. Zer zion berak lan-bide hortuz?

1906-eko urtararen seian hantxe izhiriatzen zuen:

Hantzeko da, zentrat behar den ikhusi eta entzun
egungo egunean; bereziki gure ahalaren arabera zentrat onik
egin nahiz lanean ari zirelarik; bertzeak bostrenetik zuri so,
bi estuak sakelari, ea aitzur ukhaldia chuchen emaiten
duzun aldi bakhoteh, ala makhur?

Kontekt hor oraino, geldirik uzten bazituzte, batetik
estuin, bertzeak ezker, tira tiraka lotu gabe ororen
gogora zer nola egin ez dakizula.

Batzuen arabera, Estualdun Dna barea bezen hita da,
eta maltson; hortziki ez, etnariaren auskitzeko; ez Koshatzeko
adarrak; Balintadu ere, bere burkualak bezala, sar-atheraka
erabiki adarrak; den gutieneko aize kotzak izitzen. Hots,
odulik ez, zainik ez.

Iduri beldunez ikharan gaudela omen, edo lo. Holatsa
zaitzu mintzo estuinetik.

Itzul ezker. La musique change.

Mihi gaidito, bethi hechu, bethi orotaz errangura; sekulan
deus ez gure gogorakerik. Ota bethi makhur doazila. Gizon
publikoen solas eta urkats guziak makhurvat har. Ez
dugu orakoa.

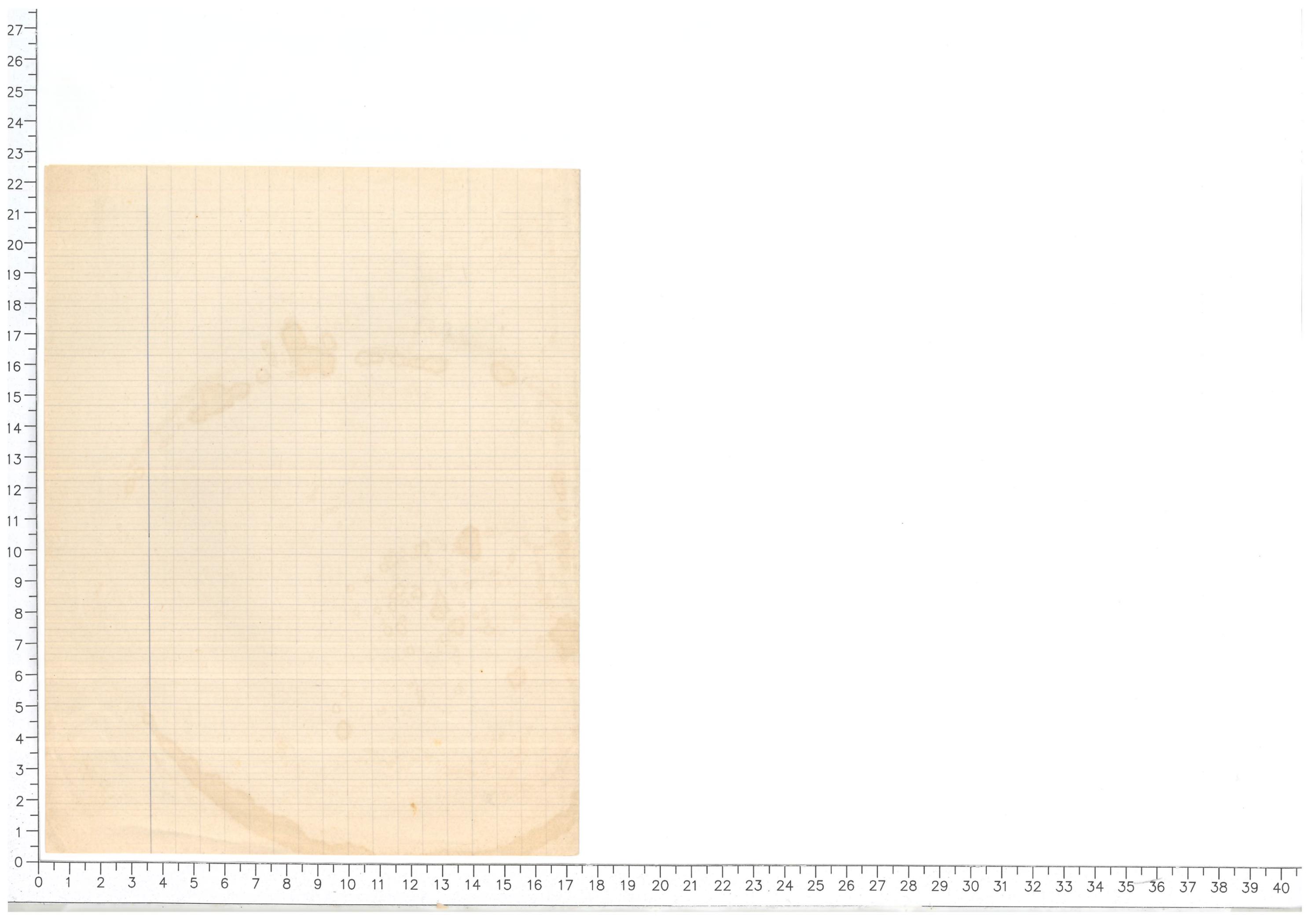
Hau hemen hita erranikan ere, zagote hantit, ez giza
buruko iloi lotzetotan oraino. zer den mende hau? ja
urke lero bat bada, kolatki baten berri badohigula. Ota
entzun, ahalak hotekiena egin, eta ja, arri, mandoa!

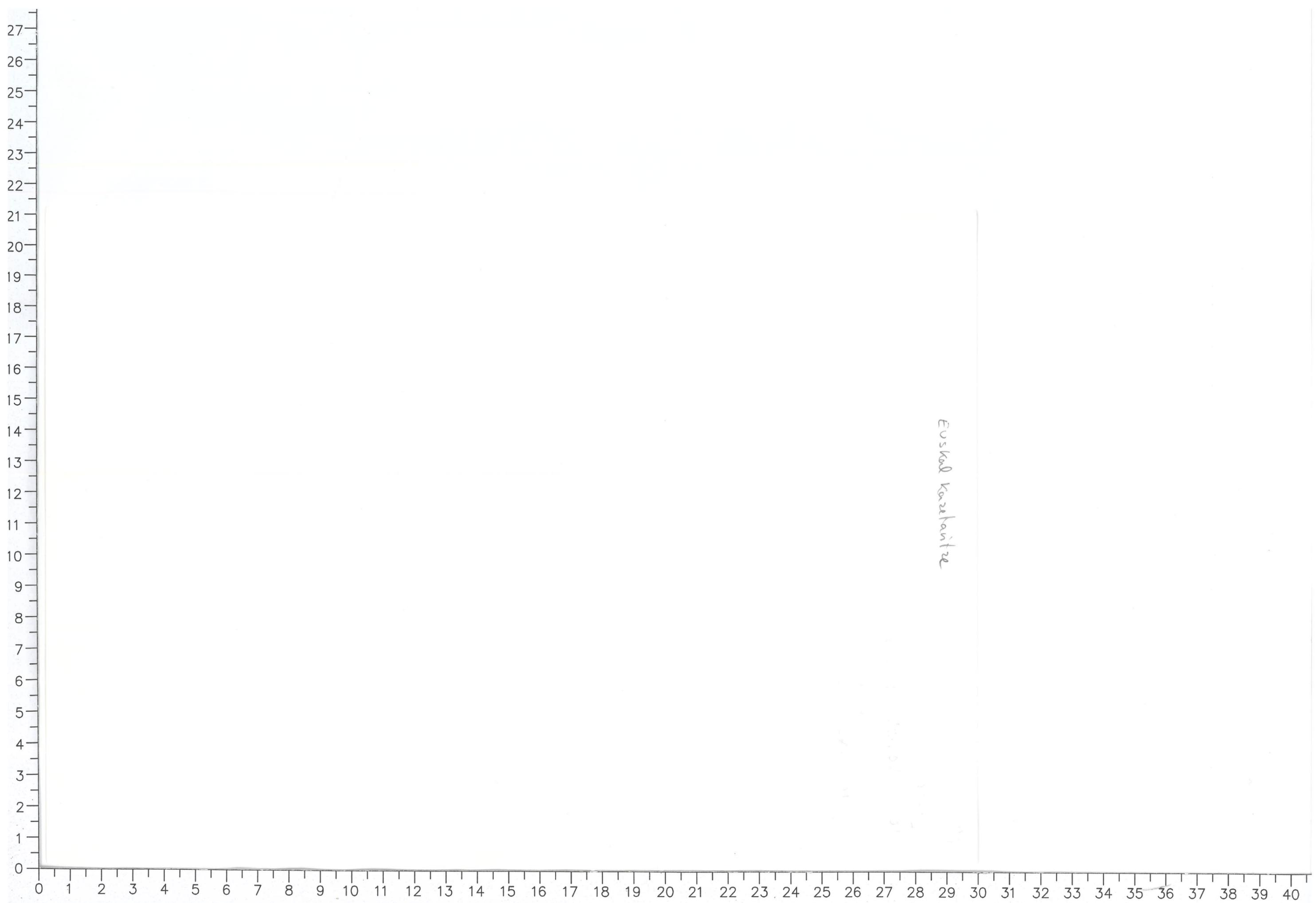
Bainan ez da erraiteko baizik, azken ofizioa dela gurea,
nahiz baten leher eta zaparrak azken ofizio". Hant bat;
alafede baitetz!

6

Onduko nazeta-irakurle zombaitak Hiriat. Urutzy-ren
artikuluak ez hixka atzemaiten bazituzten ere, ez dugu
uste egungo egunean nehorik, liburua hau irakurte-eta,
deus kolaborik eranen duen. Orhoitu behar dugu 1889-tik
1911-rairako urteak Frantziar guduz beteak izan
dirala. Padihal-ek, haragin beltzak ahulatzale, ez
diote erisioneari bakarrik utzi: elizaren ontasunak ebats,
hilen meza-sariak ebats, fraide-seiorak heritrik her, eskola
gizakino zer nahi hets, Aita Sainduarekitalako hitzarmenak
wna, edizigunak debekak, erkuara debekak, bazen segur
hasaretzeko arazoirik asti.

Ez da haritu behar, Hiriat. Urutzy jaunkoaren eta
arimen eskubideren alde uis zenezan, haren artikuluak
han hemenka kolpora-usarn zerbaiz bartzarrotan.

Euskal Kazaraitze

Hind. V. 412

"Handik kasten, Hagjaren 4-ean, hitzen. Meza eta gainenthoron
Batoran eman zituzten, eta gero Hagjaren ehortzi zuten, beldaririk
kainderitze mailan zuten keorian." (22)

~~Ehualduna eta
Ehualduna aske horien~~

"Ehualduna" atekarian
idazlarri

Emen duzu zori izan den Hirvat-Urutu emakile gira, hori baitzen
Yuan Ategnikaren maruz horren aiez-egintza, Kaldorje izendatu arte.

Bairan gutxiat Hirvat-Urutu berriaren eta da: oroz gainetik
goesten duzu ehuald idazle begira, atekari ehualdun egite
horatu. Haren izena hasi egiz berer dezaguz "Ehualduna" nerekik.

Duazu hitz bat eman hazela horren hastapenez.

1886-garren urtera gabe, politikari-gizonak, boz-hela zabalgarria
hangutara beharrez, azar-azarten zituzten goizean behingo kostu batza,
frantzes gehienik, bainan ehualdun gori beldarrik, Ehualduna boz-erandirik
erexkara bit-usiez. Hori egiten ohi zuten, bai "gorniek", bai
"xuriek".

Bairan "gorniek" gogoratu zituzten, atekari kargirik ez
angitatu agerian beldarrik ez zuten funtzio indoniarik gogo-bihotzetan.
Eta Boudry, Maritako aurpegi ondarr atekari bat jaldik zuten
1886-eko agornaren beharrez, gorte ehualdun, gorte frantzesak:

Le Rivet Jaque. (23)

Louis Staveny Donagahariko dekulak "gai
kisan-tis behar zela atekari ginxirino bat mantatu. Zondaril fagun
bidarrik, keiekin atekari zuten 1887-ko martxoaren 15-ean Ehualduna

(22) Zen eta Zen, p. 9.

(23) Vinson Bibliographie de la langue Basque, supplément,
pp. 359-400.

deitu astenaria. Hastageream, tages eta zabalde3, orduko hazteak
begain handia zen, bainan 1887-ko agorritaren 25-etik kanat
Hiritu zuten: Pau jama zuzkan (46 x 29 zentimetro).

Bi urtey ahat begain argitaragi zuten fakto hatoritxoek, agri3
zortait apezeh apletan faguztzen zituztefa. (24)

Bairnan 1889-an, larkoeh gidevach atxirikirik ere, erakabi zuten
erkuaragho lara bederen laversoroko erakaste dalguen gain emanen
zutefa. Han hiru larkide atteman zituzten, haukuenerarik: Anand
Abadie jaun Katorje, Semenovicho buruagi famatua; Braise
Adema (25) grialen Adema-ren ilota; eta beraghi: geon Hirant-Uruly,
hemer aipu dugun apezeh.

Heren larean Ehurdama-n tagueu neque berze idazkerik.
?zagukuerak ziren: Beldagay, Bonidone-garagiho erator-nausia;
Ihupay, apez gramatikazaten; Charles Harisya dirita; Beldaco,
ikhoriozale atsegingarrira; d' Ekomanay kutobolan hoteakani eta mingalari
xoragarrira; Aphense Duley xofira; d' Akrat opeztsua; Saint Germain
notaria; Ametoy eta Attent Goyxreche ti mediku ehualzakerik...

Horeh oro, zorrigaritez, hamakin urte tanre hit-eta, larak
izan ziren, behar uhar zituzkeren ordaindu.
Beoni karlan izan taizzen gindan, ordea, nu eta hals, egiz uhar,
lugara, kastemah guli edo ashi-epeldu eta kumitu zirefa.

Ehurdama-ren egiagho Hurdantzaiten Pochelou Bonidone-kohigunehon
zen: hoveh zihen aulitunak ehualzagen, berexen, astutan tagertzen
edo gibelatzen, eta bere nahitara hada edo hofa ager-anglen.

Hirant-Uruly 33 zen beti Montent Pochelou-ren larnag; antekoaian
erdian orera, enekeama sobera Kausitzon ohizuen; 33 ziren jasan
aika zezagten zezen-tastemak 33 eta testa-tunetako gitala-gualtada
handiak ere: zezen-hitxeta basakeria hura zituztoren, eta testa-tunetan

(24) Hirant-Uruly-n berak izkiritua.
(25) Braise Adema, grialen Adema-ren ilota zen. Ehurdama-ren buru eman
zuten Hirant-Uruly hit-eta (1910-1925).

bagaimana eg zireta fedekamah josteren tides teg-gerakannya geihakaha
tekan. Berigade giria handin zuen fankide temi titigeg eta asheharivuan
kedaljeg : Xukeroneg eg jahien zon gendra : Maneken jeko eg nahi, eta
tereg bere deus eg egiten. Heiekin eg gena portait gizoneg gizon
mirigatu tekan ?

Amenguna heriek eta terige gonkair ere Hiriant. Uruby. 4 Elrag (26)
ked-araglen gionhan Louis Stehervy Ehurduna-an jabeari, haren
eman zitgan dekar zieren manuan eta egri-arag taiterandako unakinh.
Eg ditugu araglen togetako tira-tirah, eg eta etraiehitako gahasta
gorriah, awi eta terige.

Azen ortzeho, buruzagi-hidien eta fankideen arteko muba-saldan,
eg zuletakoly deroh politikak-iride beru gogoko: 1892-an Leon XIII gauen
Ala Sainduak Frantzisko Katalitxoari, beregudika onkar zozaten
gude egin zirelarenik, ehurdun euegelian eta tonapartekian andama
tat atregakelan sartu ziren : egin irels buruakinh fin zitgareten
ahotzua.

Attadie jaun Andonjeh eta Hiriant - Uruby aqegah duada-mundankh
gude on-hanki guten berakada Ala Sainduaren deia, eta hainmity
lagun jaunakhi zitgairgoketen. Louis Stehervy-n eg zuen egin nehofako
magalantankh, bairon irit-irita, berak gohuon, hirls-aldian
narku zen. Haree zingokhi, haidorkhi, arngina eueman zuen beru sarta
bai Stegoren, bai Eurdun fankorian alde. Ordian gizon-gulih egin
dule jaun horrek teqantat jendeen angilgeh eukonomia beruiaz, eta
famitroren ehurdideg : bithuna, hiztalar, artikuta, deus eg zitgoren
asht. xede hortarat. (27) Bizhiltanken, kaman tal urteren tuunan,
askoren ohergandeg angenturik, beru taiterlu zen beru artekaritkh :
1902-an Nice las ni Acargues jaunna egandi guten Ehurdunaren buruzagi.

(26) Eskutan ditugun eta talgudakinh atera dira tehasun heriek.

(27) Louis Stehervy hit-eta agerku artikuletankh itasie (1903-ko urriaren 15-tilik
karaktero agerkeritankh)

guen 1886-eko agortaren etxerari, parte hartuaz, parte hartzaileak :

de Rivet laque (24)

Louis Etcheverry⁽²⁵⁾, Donazarrenko deputatu-gai xuriak kentzeko guen
testimonijs behar gela artekoari girturino bat muntatu. Zentzual
laque bidetarik, heretik arteko guen 1887-ko martxoaren 15-ean

Eskualdunak deitu artekoari.

(24) Jhus VINSON, Bibliographie de la Langue Basque, Paris, 1891, p. 399-400

Davonet prefeturako erretzaga batetik huetarako guen Nagelako herri.

(25) Louis Etcheverry herri guz diriguazko zentzual deno. Basque-Etxerria
da hauek famitaren etxerria. Famitara arteko guen Harriko, Frantziako,
Mintzaren-herriko. Olatu-herri herriko ^{herriko} arteko Etxerren herri

dirigite deputatuko Parisenat : Frantziako herri (1889), Thomas Etcheverry (1871),

Hector Etcheverry (1848, 1849), Jean-Baptiste Etcheverry (1852, 1857, 1863), Charles

Harriko (1876, 1877, ¹⁸⁸³), Louis Etcheverry (1889, 1890). — Jean-Baptiste Etcheverry,

Thomas-en semea guen, Hector-en anaia da Louis-en aita. Hatanen
zentzual urte herriko herriko herriko, herri guen herriko eta herriko

Augustine de Rivet, Amelie erregimenen arteko laque herriko. Urriko

giltzaren herri herri : Harriko, 18 urteko herri guen, Caroline, Caron-Deleane

de Beaudemont's diriguazko herriko herriko guen, Harriko, 19 urteko

1870-ko herri herri, da Louis herri herriko herriko. Donazarren

Sakhar-ko herriko herriko herriko, J.B. Etcheverry-ko herri guen, eta

herri herriko herri famitaren, herriko Paris-en era, deputatu herriko,

dirigite bat herriko. — Louis-ek herri herriko herriko Parisen herri

giltzaren, ego-herriko herri : herriko herriko herriko herriko herriko

bat arteko guen "Etxerren arteko herriko herriko herriko". — Aita herri

herriko 1874-ean. herriko Louis herriko herriko herriko herriko,

herriko famitaren arteko herriko herriko herriko. Aita de Segura-ek

herriko herriko herri herriko. — Louis Etcheverry de Play herriko herriko

"Economie Sociale", herriko herriko herriko herriko herriko herriko

anglatangon zituon gai horlag Paris-eko emaketa batzuetan; Barenan
entzuten ere zen "Cercles sociaux" batzuen munitulagera Seminare
handiko orakoste batzuekin. - Politikan, Bonaqante-tierra zen, sendi-
menduz zegurik, nahiz ez zuen argi eta garbi arlotzen. - Ekisioez,
Habitiko Kantua, Euzemako politika-tidak zombart duela gora-behera,
ununtzago ihusiko dugun degada. - Berdeky-ekin togen harretara
bi galaska handi ukon zituon, baina gaurtik ateratu zen eta
deputatu gelatik lau urte (1889-1893); 1893-an hualik gaurtikoz izan
zen hirugarren gukora, eta ez berri presentatu tehin ere. 1908.ko
urriaren 15-ean hit zen gurrilakoki, 54 urtean, Bonaqanteko auzkara
zelaun.

Basque
Mendikoma
Zarantalz
all. Etchery etchery.com.
57' gye
Cunthet
Mingumb
P. gmet
Bidark
Dothasary ghe s' d' k.
Noque
an a' thote
Hind libkhe.com
Tnucum

to
Berdeco
Furcade
Mika notain
Cabillon man 1889
Giron 850
Guzeneche m 910
de Etchery (Am)
Bebitid
Auz Etchery ?
g. Larre
Barrige
Barko on shedy
d' Etchery
(Adm. ghe)

guem 1886 - eho agouitaven Lheran, parte ahuarany, parte franboezeg :

Le Reveil Langue (24).

Louis Stavevny (25) Bonagahameho deputatu-gai xuariek penbratu guen behar gota Visinn-tis asfeari givixime kat egarri. Zondail fagun kitedurik 1887. Ho ulloerit hasfeliaran, heirehin aloratu guen ondoho marxerren 15-enn Eskudatuna deika asfearria.

(24) Jhus Vinson, Biographie de la Langue Basque, Paris 1891, pp. 399-400. Davenet, prefeturako entlegulu tateh Mudeatzen guen Argeta horri.

(25) Louis Stavevny (1853-1902), Argazelan " Felix - Jean Bapiste - Louis", eharria guen, Familianen etxorodoa guen Baignori - Stehennaria.

Akaike ziren etxe ohura gueri asturakirin, hader nola Frankakidteguay, Harriake eta Himintzet - loraekin. Delot-hiade horietarik hamabi atalig hog-eremilik igorri zireluzten deputatuzkanh Parisierat: Franchoideguy (1889),

Thomas Stavevny (1815), Hector Stavevny (1848, 1849), Jean-Bapiste Stavevny (1852, 1857, 1863), Charles Harriake (1876, 1877, 1885),

Louis Stavevny (1889, 1890). — J. B. Stavevny Thomas-en semea guen, Hector-en anaia, Louis-en aita. Haderan-n zondail uate karme fortuna egirik, Amarat itzuti guen eta ^{Bonnan} egfhoroda Mugulizne - Claudine

— Anne - Ghislaine de Prajarn, Ametie Eueginaren andere-fagun ohinakin.

^{Meie} ^{Bonnan} ^{Basque} ^{jean} ^{Harriake} ^{familianh} ^{egin} ^{giztara} ^{egharrih-} ^{gudidura.}
Tom seme-atolan ukhar zireluzten : Marie, 18 urtetan kitzera, Caroline,

Caron. Delanne de Beaumardais aintzindaririkirin egfhoroda guen; Anouzia, 17 urtetan gertan otuz tateh kuma mozkurik itzatin; eta Louis, kenen arpatzen daiguna. — Bonagahareren Sakako jauragira nageloi gela

guen, J. B. Stavevny-^{Bonnan} ^{ahizk} ^g erosi guen eta, kan kitedu guen ^{toe} ^{familianekin}, nahiz Paris-en ere, deputatu izanuz, beize dizitlogi tal dagurkaran.

— Louis-eh, Lehen-ahen, ^{toe} ^{ahizk} ^{tal} ^{Parisen} ^{egin} ^{zireuen}, Ego-dolorgia karme: agheren liltatu huri turuz kan kitarin tal metatatu guen a Eskudatuzkan arteho ondorioharren-ohiduzeg". Egfhoroda guen Parisen Marie, Mariet, turadin kiteduho injenieru famatuaren alaba Sophie-Marie

saint Martin Hamiapue

85-8-03

P. Lafittek Kopiatua 1
St Martin Harriague [Hiriart Urretxinen lana da]

Gizon on bat galdu du Eskunt. herriak, eta bereziki Hazparnetko herriak buruzagi on bat.

St Martin Harriague, Moruchkoteiko semea, bere sor. herriko auzapez, Mantonamenduko Kontzeilaria jeneral, eta Baionako arondizamenduko bi deputatuetarik bat zena, hil izan da, egun zortzi, Parisen; gizonaren adinik hoberean, haren eta halakoen beharrik handiona Eskunt. herriak eta Frantziak zuteten ozenean.

Gogoak ematen daukun bezala mintzo gira hemen belki, lañoki, orotaz; hunkaz ere halater mintzatuko.

Atragin dugun, herriak ongi-egile handi baten gosesten, bere merezimenduaren arabera; ba eta bikotzmin herriarentzat, inguruneko herriarentzat, eta oraino urrunago, gorago behatuz, hil hurrek deputatuen gonbararen ja zenbeit urte hunkan hain gizonki, gerungo eta gizonkiago zautkan tokian bel. betan koin goiz, koin uste-gabean koralak hutsik itxustea.

Zer eskasa ez du egia behar hurrek, bere chede onekin, bere gogo zuzen, zail eta azkararekin hantat edertki eskuekin zautzkan gider guzietan buruz?

Zer githo ezin behozkion, edo netez belheku dena ontan!

Dugun aitor egia: ez ginuen usteko bertze ordutz, duela hamabortz, hamasei urte, egun batez hemen berean, Eskunt. On hunkan, guhaurek laudatu behar izanen ginuela, gut eta orot ordutan, hastapen hartan, gure astraiekin bat, eskuz esku zuala, itxusi gizona.

Is, ez ginuen segurki kolaboratzen erranen ordutan, ez gut, ez nehorik; bertzelakoak baitziren ordutxo itxurak. Baina gerotik hunkat, urak bide egia du; gizonek ere ba.

Gu gure hatzetik higitu gabe, itxusi ditugu behinago duchen zuzinetarik asko malkurrerat beratzen; bertze batzu — bakharrak ba, baina hantatenaz merezimendu gehiago dutonak —, malkurreratu tidea utzirik, onerat egiten, eta egunelik egunera finhatzen on hartan, gero-ba barnago, harze kontra; ohiko adichide minenetarik anhitzekin samurtzerainokuan.

2
Hetanik bat hau, eta hurrekin lehengo deputatu gorri ezkieketarik
zenteit; gizon zuzenak beren hartan, eta zuzenak diralakotz,
ohiko ~~hala~~ ala oraino eta behiko gorri gaichtoek, tzarret, lehen
churiah bezen edo gehiago begietan baituzte orai.

Ageri zen aspaldian kultura ginoazita; gorri ezkiek,
zuzenak, ez zutela ihardotiko ahal gaichtoen oldarari. Ez zen
profeta izan behar, oraino matxur izigarriak urrundariki heldu
zirela ikhusteko. jin dire, guti eta gurekin ankitzetik aitzinetik
erian bezala.

Bainan eranen ez ginuena da gertatu; hainbertze gizon
matxur edo ahulen artean zenteit ageritu baitire, hau bezala,
(eta hau bezen bat nehor guti), zinezko-gizon. Ez berehala;
haste hartan eta geruchago ere behaztopa frango eginit dande,
orai oneratuko eskualden daukatenetariki batzu. Bainan goiz
ez bada berant, beren ahalaz onerat izuti baitire, aghur bat
bederen eta hau bezalako zenteit kasik osohi izuti edo batetara
doana, ageritu kampaioz behidanik barnez ziren bezala, bita
helt, eta oroz gainetik bita hau. Hurren, bereziki azken lan,
bortz urthe kultura, kasik behi gure gogorat eman du bere
boza Parisen: zuzenaren alde, gure erlisionearen kontrako lege
tzar guzien kontra; bazter nahastea, gerta eta gaichtakeria
baizik goguan ez dutenen kontra.

Hortakotz gorriak, eta guziz framasonak eta sozialistak
diralako matxur ~~hainbat~~ bilhartzaleek begietan hartzen ari
zuten; ja hartua ere hainbertzetaraino non, heldu den maritzean
jazarki gogo baitzazkon, hura khendurik ahal bazuten haren
ordain ezartzeko bertze bat, edo berenaz tzarra, edo ahula,
suduarekiki nola nahi erabiltzekua.

Beren ustez hau ere bertze ordaz hala berezia zuten;
aberatsa zelakotz, enepublikanoa eta sortze aghaletikakoa, beren
estuko chochoa zankaten. Bainan uste baino gizona bere
kurruaren jabeago dute hartzean.

Ez hemen hemengo kargudun hidhik, oro zangoen azpian

ezani nahi zituztenek, ez nehun deputatu lagun gorriagoek,³
ez prefet, ez eta ministro, ez bertze nehorik ezin horidokatu
duke hura bere hartarik.

Othe zakien hastetik, zer putikoehilakoari lotzera zoon,
ala ondoan ditu ezagutz, ikhuziz? Zaktiguna da, behin ezagutz
geroz, merke uzten zituela baztererat chede gaitokoko gizonak,
hipi ala handi, bere karguari zozakon egin bidetan.

Gaineratik elhetan ez giza sartzen: «hau edo hura egin
balu; ba etsai ba aditxide, orori buruz kolakoa izan balitz,
eta ez kalakoa.» Chehetasunetara gabe, dugun erran bakharririk
hau: ongaitz guziak oro hartuz, bana bertze, badela, egungo
egunean, gizon makhuragorik kugui-ta-bortz.

Batek alabainan orozehilakua egin egin.

Gizon publikoaz bezainbatean abiadurako itchurak, ba eta
lehen urhatsak orok dazkitenak izan baditu ere, azken urthe
hastan oro ahantzarazi dauzku.

Alta nehorik ez zuen bildu, ez baitzen bertzetik erabiltzetua.
Bera da ohartu non zen eta noekin: eta zer egin behar zuen;
eta behin bide chuchenari lotuz geroz, norik horidoka hura?

Badago azken huntarat bere lagun herritar deputatu ezti
dirolakoak ere utzerik, zozala nahi zutena erran eta egin, badago
hura bakharririk bera gelditzen tozaren emaita, goraki, erli-
sionearen alde.

Atzein dugu, erran gabe doa, jahiten, elizako azken
lagunizak harturik hit dela; bainan den bihurriena ere
norapeit biritibiltzen da hiltzerakoan, jinkoak denboraz uzten
badio, bere baitan sartzeko.

Hau ez da egon azken orenaren beha; lehenago da bere
baitan senditu eta erakutsi bere burkasoen, aditxide
zinezkoen, herritar gaitxinoen, bere bi andere ichti eta on,
bat lila, bertzen bizi utzi duenaren erlisioneari gero-ta gehiago
zaukan atchikimendua. Haren eginbidetarik handiena zen hori.

da zeren duen hiri azken urte hantak itxusi dugun
bezala bethe, zor gizon gure ezagutza.

Sezala luza azkenik Ekuad. herrialde galdin duen gizon
onaren onhoitzapena!...

==

Ohawak

Renseignements sur Henri Wally

Fut professeur à Larressoue de 1881 à 1907

Il y enseigna la 4e, la 2e et la 1re de l'allemand.

Observation, finesse

Bosquet, La Bruyère, Venutot.

Selon Daranatz : "C'est surtout dans la direction générale qu'il exerçait des qualités de prudence et de tact, avec lesquelles le journal, tout en défendant avec succès la bonne cause, a pu fournir une carrière déjà longue. Ajoutons que ces qualités ne furent pas toujours comprises de certains correspondants trop préoccupés de polémiques locales et qui auraient dû voir qu'il ne combattait jamais contre les personnes, mais uniquement pour l'amour du bien et de la vérité."

Préface de la Grammaire
basque de Ithoury

H.V. avait été personnellement expulsé de Larressoue, comme les autres prof., le 14 déc. 1906, un vendredi.

Les élèves de 1re et philo, qui ne pas perche de temps à cause du bacc. allèrent à Aguenin de Mauléon. H.V. y fut. -

Les élèves et prof. entrèrent à Belloc le jeudi gras de 1907. -

H. V. revint à Bellec une fois par semaine pendant l'année scolaire 1914-15, pour y remplacer M. l'abbé Lohrigne, prof. d'allemand.

~~Remarque~~

En nov. 1915, il allait reprendre ses cours, mais il ne fit qu'une classe : il mourut la semaine suivante.

Il faisait la classe en catalle (Xañoca)

[Remarque. H. V. avait appris l'espagnol dans ses classes. Où a-t-il appris l'allemand?]

Selon les palmiers de Lannessou -

Jean Hirsant. Wauty est entré en 4e aux Petits Seminaires le 10 octobre 1872.

- 1. 1873 : 1er prix, 5 accessib.
- 2. 1874 : 1er prix, 6 accessib.
- 2. 1875 : 5es prix, 4 accessib.
- 1. 1876 : 4e prix, 2 accessib.
- Ph. 1877 : 1er en sa classe

Professeurs : 1881-1882 H. V. enseigna en 4^e
il a en classe : Denise Elberun, Fernan Sauré, Pierre Bidegarn, Fr. Carlos, Paul Mothe, Alb. Terrier
Don lesan.

- 1882-83 : H. V. ne figure pas comme prof. de classe
- 1883-1884 : H. V. prof. de 4^e
- 1884-1885 : H. V. 4e + allemand en fin de Saucinema
- 1885-1886 : — id —
- 1886-1887 : — — —
- 1887-1888 : — — —
- 1888-1889 : — — —
- 1889-1890 : — 3e + allemand

Documents manquants :
à partir d'ici
mais il monta vite en 2e et 1er = son lune
qu'il fit en 2e en 90 et Lille en 91 un peu plus tard.

5/11/23
4/1/24

Sel. Mgr St Pierre dans sa conférence sur M. Abbadie
après avoir parlé de M. Lilla, ajoute :

« M. Herant-Usanty était plus prime-sautier. En classe
il hâleait à la recherche du mot propre ou d'une expression
un peu neuve : sa calotte était chargée d'exprimer pour une
personnelle la joie des trouvailles. Mais sa pensée
poursuivait surtout de jolies formules de basque qui ses
lecteurs de l'Estudiantina : c'est à une de ces minutes sans
doute qu'il descendit un jour, portant sur ses épaules une
calotte en guise de pelerine. L'Estudiantina fut de bien
qui unissait Herant-Usanty à M. Abbadie. Ils furent
les premiers à mener le bon combat pour la presse locale,
& de quelle magnifique valeur ! » (Les meilleures pages
de Mgr St Pierre, p. 43)

- En classe, me racontait jadis l'abbé Valente,
il avait des expressions savoureuses. Un jour il
rapportait à un élève de navire qui mis un accent
circumflexe sur le mot tête. Le jeune homme porta
la copie au bureau, pour montrer que l'accent y est,
quoique un peu bas, et le professeur de répliquer
en basque : « Nez ikusi duzu grabata istapean
ezartzen ? »

- C'est de lui aussi qu'est cette correction bilingue,
si je puis dire, en marge d'un devoir un peu trop
vertueux : « sonitus patque voces quaterenaque ... fravit »

TSUP

Dans Quebec, 1926, p. 266-268 (Em. Semberhelle) :-

M. Henri-Edouard Wemyss était lui distrait, comme le bon Monsieur de La Fontaine et au même temps lui observateur. Sollicité au cours d'un travail par toutes les questions qui s'y rapportaient s'engageant alors dans cet accessoire, en oubliant le principal, pour n'y revenir que plus tard, il avait acquis une somme énorme de connaissances dans toutes les branches.

Étant chanoine à la cathédrale de Bourges, il imagina de regner l'étage où il habitait au moyen d'un porte-parapluie qui il avait posé à la porte de son appartement.

Un jour, des amis changeant ce porte-parapluie d'étage, et qui fit que notre chanoine qui revenait de l'office, se guidant toujours d'après son menton indicateur, alla frapper chez d'autres localités ! Aussitôt croyant à sa visite, l'introduisirent dans leur salon avec toutes sortes de regards... Il leur laissa cette illusion et disserta sur des faits divers... bien qu'il fût quelque peu en retard par son article de l'Estuaire... »

Un leit-motiv de H.V. c'était la triste habitude qu'avaient les ouvriers de dépenser leur argent à boire, lui qui prêchait l'épargne familiale. Il répétait à satiété le mot gascon : "tan garabat, tan chiflat", zoulab irabazi, hambat iretsi. D'où le surnom de "Tanchiflat" qui lui fut donné par les élèves.

C'est bien en 1890-91 que H.V. prit la 2e et
c'est en 1901 qu'il remplaça celle en gère

urthe bikari egon ondoan (1850-1852), Urkodoin zen erretor. Harek ere ez zuen gibel-arazi bere ondetan. Jean ez balinbazen motako lehen apheza izanen, ez zen azkena ere behar : haren anaietarik biek, Josepek eta Martinek, izanen dituzte semeak aphez.

Lehenik Hazparnen, fraiden eskolan ibilirik Larresohoko Semenarioan sartu zen. Hameka-hamabi urte zituzken orduan. Latinari lotu zen gogotik, eta pentsu dut frantses horrek ere eman zaizkola lanak, etchen eta eskolan ikhasiaren gatik baitzuen zerbaiten beharra. Herritar aphez bat ere hatxeman zuen Larresohon, Hazketarra hura ere : Diharce jaun apheza, han eskola emaiten ari zena.

Larresohon sei-zazpi urte egon ondoan, Baionako Semenari handirat joan zen : han ezagutu zuen Abbadie Jaun apheza.

Bere eskolen artetik ez zuen haatik ahanzten bere herria, eta segur gogotik heldu zen bakantza-egunen iragaiterat. Lanean ere artzen zen, aitaren eta anaien laguntzeko.

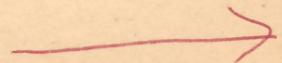
Zonbait auzo orhoit dira oraino ikusirik behin anaia gazteagoarekin iraulden ari, hura ithots-emaile, anaia berjaren gibeletik ; behiak ez gibela koaren gostura johan, eta bi hitz erran aintzinekoari; ba, bainan jaunari gaitzitu baitzitzakon : akulua, abereak eta berja landaren erdian utzirik, lasterka abiatzen da etxera buruz: bertzea ondolik, lasterka hura ere, lur-ukaldika ! Ez dakit nola akabatu zen ichtoria.

Hasteko, ez ziren sekulakotz samurtu : artetan zonbait koska-bulta balinbazituen ere, bethi akhort egon zen haurride guziekin.

1881-ean, Larresohoko Semenariot izendatua izan zen eskola-emaile. Laugarrenetik hasi zen. Urte baten buruan, 1882-an, Ducellier Baionako jaun aphezpikuak apheztu zuen. Apheztu-eta ere aintzineko toki berean

3

~~x~~

h
egon zen. Abbadie jaun kalonjea zen orduan ikhastegiko buruzagi.

Irakasle ona omen zen Hiriart-Urruty, lakbeta, ernea, eta haurrak ez ziren harekin enhatzen eskolan. Bi irri ere badukete harekin eginik, gogoia bertze nurbait zuelarik, gerthatzen baitzitzaizkon artetan zombait ictorio aski bitziak : bizkarretikako bere arroparen orde ilobaren galtzak har, edo holako ! Zonbat ez dute kondatzen hura ezagutu dutenek !

x/ Bere lanen artetik, eskuara ez zuen uzten gibelerrat. 1887-tik goiti badu zombait lan erabilirik Eskualdunarekin.

te/ Frantses liburuetan, bere eskolendako behar zituenetaz kanpo, mairnik omen zituen Louis Veuillot eta Sainte-Beuve idazlen obra gehienak.

1907-ko abendoaren 10-ean hil izan zen Gratien Adéma, Baionako eliza-nausian kalonje zena. Haren ordain izendatua izan zen Hiriart-Urruty hilabete beraren 25-ean.

Baionan aurkitu zuen berriz Jean Barbier, bi urte lehenago Larresohoko Semenariotik bikari joana zena. Justin Mirande jaun apleza ere han zen : biziki berea zuen hura, berak ttipitik moldatua, eta 1912-an Hazparnen erretor sartu zelarik, loriatua zagon Hiriart-Urruty. Erretor berria hasi zelarik gazteriaren moldatzen, harendako « patronage » baten egiten, biziki atsegin hartu zuen. Mirande-k Haritz-Barne nahi zuen deithu leku hura, bainan bertzeari ez zitzakon izen hori ontsa. Horren gainetik igorri ere omen zakon Hazparneko erretorari zortzi paitako letra bat !

x/ Bere Baionako denboran bethi lanean ari zen. Heldu zen haatik artetan Hazparnerat ere, bere etxondorat. Ala etchen, ala auzoetan, badu zombait lan ttipi eginik, zombait arbola fruitudun landaturik, hartaturik, arthaturik !

~~8~~
TSVD

**

1859-ko urtean, urtarrilaren 30-ean, Hazparden, Hazketa-Joanesederraenean, Patin Hiriart-Urruty, Joanesederraeneko berekoak eta Haurra-Mari Althéguy, Larresohotarrak, ukan zituzten bi seme betan. Biharamunean berean bathai-arazi zituzten. Bati Jean eman zioten izena, bertzeari Dominique.

Gure bi haurrek beren lehen ezagutzak, erran baitake, eskualdun kartsu batekin egin zituzten. Gratien Adéma, orduan Hazparden bikari zenak bathaiatu zituen; Jean Hiriart-Urruty, aitaren anaia izan zuten aitatchi, eta Dominica Althéguy, amaren ama, amatchi.

Muthiko horien aintzinean bertze bat bazen Joanesederraenean sortua : Joseph. Horien ondotik, bertze lau jin ziren : Martin, Chemartin, Betiri eta Janpiarre.

Zapetaintzatik bizi ziren Joanesederraenean, laborantza zerbait pochiarekin. Laborantzako gustu handia zuen gure Jean-ek. Bainan bazuen bertze ametsik : Jainkoaren deia entzunik, aplez egiteari emana zuen errotik gogoa. Etchekoak ez ziren batere harritu : bazen jadanik etche hartarik aplez bat jalgia ; Uztaritzen bi

nomain

2
12/9

x | x |

X

= x |

x | x |

19

19

~~—~~

Eskuara ontsa erabian... ditutene
artean, biziki gizon guti da Jean Hiriart-Urruty zenaren
heinerat heldu izan denik.

Aldeko ala etsai, haren denboran gazte zirenek eta
jarraiki zitzaizkonek aithor dute, orok, Eskualdunen go-
go-bihotzetan fama handia hartze lukeela : bainan, da-
kigula segurik, nehork ez du orainokoan hanbat aiphatu
eta goretsi, bide-nabarka baizik.

Huts bat bada hor, eta ez ttipia !

Huts hori pochi bat bederen nahi ginuke bethe, jaun
aphez jakintsun horren artikulu andanaño bat berriz argi
taratuz : agertzea aski dukete argitzeko !

Bertze orduz, jaun erretor batek gizon batzu gomi-
tatu zituen, eta usaiako arnoa ichurtzen zioten aldi oroz,
chantrea hasten zitzaion espantuka . « Hau arnoa !
Hau edan ditakeena da ! » Azkenean arno chahar bo-
choindatua eman baitzioten edatera, beha zagon aphez
gaizoa zer laudorio atherako zion chantreak. Chantreak
basoa hartu zuen, jastatu, eta hitzik erran gabe pausatu.
Jaun erretorak orduan : « Errazu, Simun, oichtichon zer
nahi komplimendu baitzinuen ene usaiako arnoaz, hun-
taz zer diozu ? — Huntaz deusik, Jaun erretora ; hau
bera mintzo da ! »

Hiriart-Urruty zenaren lana arno hauta hori iduria